

Tanulmány

Vonyó József

Trianon árnyékában**A magyar gazdaság és társadalom strukturális problémái
a két világháború között**

A magyar társadalom különböző rétegeinek, elemeinek nemzettudatát, nemzeti érzéseit – meglehetősen eltérő módokon – máig befolyásoló tényező a trianoni békeszerződés, illetve okainak és hatásainak megítélése. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy aláírásának napját az Országgyűlés 2010. május 31-én kiemelt emléknappá, a nemzeti összetartozás napjává tette. Vagyis nemcsak történeti kérdésről van szó, hanem aktuális társadalmi-politikai-ideológiai problémáról is. Ezt erősítették a törvényhozók azzal, hogy a preambulumban „*e békediktátum által okozott politikai, gazdasági, jogi és lélektani problémák máig tartó megoldatlanságá*”-ról szóltak. E megállapítás hűen tükrözi sokak – az 1920 és 1944 közötti időszakban és napjainkban egyaránt hangoztatott – véleményét, mely szerint a magyar társadalom/nemzet valamennyi nehézségének, gondjának alapvető oka Trianon.

Ez a helyzetértékelés jellemezte – kevés kivétellel – a két világháború közötti magyar vezető politikusok gondolkodását, és politikájukat is befolyásolta. Közülük sokan elsősorban a revízió megvalósulásától várták az ország gondjainak megoldását. Ezért (is) a hivatalos kormánypolitika központi eleme – 1928-ig látens módon, azt követően nyíltan – a béke revíziójának követelése. S ez – jóllehet eltérő érvekkel és tartalommal – valamennyi politikai párt programjában szerepelt, a szélsőbaltól a szélsőjobb. A kormányzati politikának és a társadalmi kezdeményezéseknek egyaránt meghatározó szerepe volt abban, hogy a propagandában és a közoktatásban is nagy hangsúlyt kapott. Időlegesen vagy tartósan a lapok fejlécére került a legáltalánosabb szlogen: „*Csonka-Magyarország nem ország,*

egész Magyarország mennyország!” Az elemi iskolások pedig a második világháború végéig minden nap olvashatták e mondatot, ha elővették iskolai füzetüket.

A lélektani problémák máig érvényesülő hatását aligha kell bizonyítani, s nemigen lehet cáfolni. (Vitának legfeljebb a tekintetben lehet létjogosultsága, hogy e megállapítás a mai magyar társadalom mekkora hányadára érvényes.) A lelki hatások jórészt érzelmeken alapulnak, melyek akadályai lehetnek egy jelenség – jelen esetben egy alapvető fontosságú történeti esemény – pontos megismerésének. Az érzelmeket részben pontatlan ismeretek, tévhitek is táplálják, illetve maguk is ilyeneket keltenek. A tradicionálisan historizáló – kiragadott történelmi eseményeket, személyiségeket, megnyilatkozásokat hatalmi célokra kihasználó – politika pedig gyakran tudatosan is pontatlan, esetenként torz képet tár (sajtója révén is) a társadalom elé.

Ezért is érdemes, mi több, szükséges alaposan megvizsgálni a trianoni békediktátumnak a korabeli magyar társadalom életére, annak feltételeire gyakorolt hatását. Jelen esetben azt, hogy a második világháború végéig terjedő időszakban tapasztalt gazdasági-társadalmi problémák mennyiben voltak Trianon következményei, s mennyiben fakadtak más okból. Az egyes történelmi események, jelenségek ugyanis nem értelmezhetők és értékelhetők reálisan önmagukban, hiszen azok rövidebb-hosszabb folyamatok részei csupán, alakulásukat pedig számos korabeli körülmény befolyásolja. Ha reális értékítéletet akarunk alkotni Trianon hatásairól, ilyen megközelítésben kell vizsgálnunk azt.

Vegyük sorra, milyen nehézségek sújtották, illetve nehezen megoldható problémák jellemezték az ország gazdaságát és társadalmát 1920 után, s milyen okok miatt alakultak ki.

A gazdaság szerkezeti aránytalanságai

Mindenekelőtt a jelentős, többrétű *szerkezeti aránytalanságokról* kell szólnunk, amelyek egyrészt a különböző gazdasági ágazatok között, másrészt az ipar belső szerkezete tekintetében jöttek létre. Megmaradt és a második világháborúig az ipar, illetve a szolgáltató szféra lassú fejlődése miatt csak csekély mértékben csökkent a *mezőgazdaság tradicionális túlsúlya*. A Monarchia időszakában *egyoldalú iparszerkezet* alakult ki, ami tovább torzult Trianon után. Ez elsősorban abban nyilvánult meg, hogy egyes nehézipari ágazatok (például vasúti gépgyártás) kapacitásai messze meghaladták az ország igényeit, míg a közszükségleti cikkek előállító könnyűipar – különösen a textilipar – nem volt képes kielégíteni a társadalom szükségleteit. Ez erőteljes iparfejlesztést tett szükségessé.

Ezek az aránytalanságok az Osztrák–Magyar Monarchia keretében nem okoztak gazdasági nehézségeket, hisz annak – komparatív előnyökre és munkamegosztásra épülő – egységes gazdasági szerkezetében termékeik biztos felvevőpiacra találtak, illetve a hiányokat kedvező feltételekkel (az alacsony belső vámoknak köszönhetően) lehetett pótolni a birodalom más tartományaiból. Ez a válságjelenség tehát elsősorban a *Monarchia felbomlásának következménye*.

A *nyersanyagforrások és a feldolgozó kapacitások diszharmóniáját* okozta a bányavidékeknek (Felvidék, Erdély) és a legfontosabb gabonatermő területeknek (Dél-Bácska, Bánát, Csallóköz) a *trianoni határrendezéssel történő elcsatolása*, s az ezek termékeit feldolgozó ipari kapacitások (Budapest, Győr és Miskolc környéki nehézipari üzemek, illetve budapesti malmok) koncentrációja a megmaradt ország területén.

Hasonló *aránytalanság* alakult ki a *túlreprezentált ágazatok* (mezőgazdaság, nehézipari termelőkapacitások) és a *felvevőpiacok között*, aminek oka szintén elsősorban a *Monarchia egységes piacának szétesésében* keresendő.

Ilyen feltételek között kellett megoldani két további – a világháborús részvétel következtében kialakult – akut problémát, mégpedig a haditermelésről a *békés termelésre történő átállást* és a *háborús anyagi veszteségek* pótlását.

A munkaerőpiac jellemzői

A munkaerőhelyzetet egyszerre jellemezte a *hiány* és a *munkaerő-felesleg*. A hiány két területen okozott gondokat: egyrészt a *parasztbirtokok* egy részén a *háborús emberveszteségek* (halottak, rokkantak) következtében, másrészt a *fejlesztésre váró iparágak* szakember-szükségletének kielégítését nehezítette. Különösen azért, mert megszűnt – a Monarchia viszonyaira oly jellemző jelenség – a munkaerő szabad vándorlása a megmaradt Magyarország és a szomszédos területek között. Ebben mind a *Monarchia felbomlása*, mind *Trianon* szerepet játszott. Utóbbi elsősorban azáltal, hogy a revíziótól tartó utódállamok elzárkózó politikát folytattak Magyarországgal szemben.

Ugyanakkor több társadalmi/foglalkozási csoport tagjainak elhelyezkedési nehézségekkel, *munkanélküliséggel* kellett szembenézniük. Egyrészt a hivatalnokok és más állami alkalmazottak egy részének az államterület szűkülése és az elcsatolt területeken szolgált nagyszámú tisztviselő, csendőr, vasúti és postatiszt stb. kényszerű menekülése miatt. Másrészt az egyes értelmiségi pályákon – mindenekelőtt a jogászok körében – a *túlképzés* következtében. A *mezőgazdasági munkaerő-felesleg* fennmaradását eredményezte – az

1920. évi földtörvény és az 1930-as évek második felétől induló telepítési próbálkozások ellenére – a lényegében *változatlan birtokstruktúra*. A vidéki agrárszegénység csekély része tudott elhelyezkedni a nem jelentős dinamikával fejlődő iparban, s a fejletlen szolgáltató ágazatokban. Nagy súllyal esett latba e tekintetben a falusi agrárszegénység tradicionálisan alacsony iskolázottsági szintje, a szakképzettség hiánya.

Közlekedési infrastruktúra

Súlyos helyzet alakult ki a *közlekedési infrastruktúra* terén, ami egyaránt hátráltatta a termékek szállítását és a személyek közlekedését. Hatalmas károkat szenvedett a *vasúti közlekedés*. Elsősorban a *trianoni határok* kijelölése okozott súlyos gondokat, melyek kialakításakor a döntéshozó hatalmak fontos szempontja volt, hogy a sugaras szerkezetű fővonalakat összekötő körgyűrű egyes szakaszait az utódállamokhoz csatolják. Ezzel a határ közelébe került városok – például Szeged és Debrecen – között lényegében csak Budapesten keresztül lehet(ett) vonattal közlekedni. A döntés következtében olyan fontos vasúti (és egyben gazdasági) központok kerültek a határon kívülre, mint például Szabadka, Arad, Nagyvárad, Ungvár, Kassa stb.

A határ ilyen módon történő meghúzása Trianonban *katonai stratégiai célokat* is szolgált. Általa a magyar határ közvetlen közelében húzódó, az ország keleti felét körülölelő körgyűrű szervesen beilleszkedett a kisantant államainak vasúti hálózatába, ami – egy esetleges fegyveres konfliktus során – lehetővé tette volna, hogy a szövetség csapatait koncentráltan felvonultassák, s akár kilométerenként helyezték el a magyar határon, amire a másik oldalon nem voltak meg a feltételek. Ez pedig tovább gyengítette az országnak a trianoni béke katonai, fegyverkezési korlátozásai következtében amúgy is erősen megcsappant védelmi képességeit. Ezeket a kedvezőtlen hatásokat tetézte a megszálló román hadsereg már 1919-ben azzal, hogy a vasúti géppark jelentős hányadát vitte el a megmaradt területekről is. Ez azonban nem Trianonnak tulajdonítható, hanem a *vesztes háború utóhatásának* tekinthető, melyhez csak ürügyet szolgáltatott Románia számára a Tanácsköztársaság elleni fellépés.

A *vízi közlekedés* terén elszenvedett veszteségek közül kettőt kell kiemelni. Egyrészt az ország elvesztette egyetlen tengeri kikötőjét, Fiumét, ami a távolsági (tengeri) kereskedelem lehetőségét szüntette meg. (Ezt csak csekély mértékben volt képes pótolni az 1930-as években meginduló tengerhajózási program, melynek keretében az újpesti Ganz-Danubius hajógyár épített tengerjáró hajókat. A program csak 1948 után teljesezhetett ki.) Ez a *háború elvesztésének* és annak nyomán a *Monarchia feldarabolásának* következménye. A *follyami*

közlekedés azonban *Trianon* következtében szenvedett tetemes károkat. Egyrészt azzal, hogy a hajózható folyók fontos szakaszai, illetve az azok közötti átjárást biztosító torkolatok (Duna–Tisza, Duna–Dráva) és csatornák (Ferenc-csatorna, Ferenc József-csatorna) kerültek a határon túlra, ami által jelentősen csökkentek a legolcsóbb áruszállítás lehetőségei. Másrészt alapvető akadályok gördültek a Kárpát-medence egységes vízrendszerében megvalósítandó árvízvédelem elé, ami nehezítette a súlyos gazdasági károkkal veszélyeztető természeti katasztrófák megelőzését, kivédését.

Az így keletkezett hiányokat nem pótolta megfelelően a *közúti közlekedés*, részben az úthálózat – mind mennyiségi, mind minőségi értelemben – elégtelen volta miatt. Ez különösen a mezőgazdaságot, illetve az agrártársadalmat sújtotta azáltal, hogy falvak százai nem rendelkeztek kövezett bekötőúttal. Ezt tetézte a motorizáció alacsony szintje is. Ezeket a viszonyokat a dualizmus korából örökölte az ország – tehát *eredendő fejletlenségről* volt szó.

A legnagyobb hátrányok közé tartozott a *hagyományos kereskedelmi kapcsolatok megszakadása*, melynek következtében minimálisra csökkent az ágazatok, illetve a termelőkapacitások és a belső kereslet közötti szakadékból keletkező hiányok pótlása.

Finanszírozási lehetőségek

Az *Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolása* következtében megsemmisült az egységes piac, melyben – a közös vámrendszer adta előnyöket kihasználva – az aránytalanságokat ellensúlyozni lehetett a birodalom keretein belül. Ezt segítette elő a közös valuta is, mely szintén érvényét veszítette. Mindezt csak tetézte a kisantant államainak – *Trianon* következtében is *tanúsított* – elzárkózó gazdaságpolitikája.

A szerkezeti átalakítás, a békés termelésre történő átállás és számos más teendő tőkeigényes feladatot jelentett a komoly pénzügyi gondokkal küszködő állam és társadalom számára. Mindenekelőtt az *önálló valuta hiánya* okozott nehézségeket a kormánzatnak, a termelőknek és a fogyasztóknak egyaránt – a *Monarchia felbomlása* következtében. A háború és a pénzhiányból fakadó, kényszerű bankóprés nyomán kialakult infláció kezdetben még adott reményt arra, hogy a valorizálatlan hitelek révén segítheti a beruházások növekedését, s ezzel a fejlesztési szükségletek (ipari beruházások, a mezőgazdaság fejlesztése stb.) kielégítését. Mértéke azonban már romboló hatásúnak bizonyult. Ebben a helyzetben további súlyos terhet jelentett a *háború vesztesére kirótt jóvátétel* fizetése.

Mindezek együtttőkehiány kialakulásához, a finanszírozási nehézségek fennmaradásához vezettek nemcsak a gazdaságban, hanem az államháztartás tekintetében is. Nem hagyhatjuk

figyelmén kívül, hogy a gazdaság modernizálásához, a modern infrastruktúra kiépítéséhez már a dualizmus korában is külső erőforrások bevonására volt szükség. Ez a Bethlen-kormány esetében is elkerülhetetlennek bizonyult, ami – első lépésben – a népszövetségi hitel formájában realizálódott. A gazdaság fejlesztését szolgáló beruházásokat azonban jórészt nem ebből, hanem a nyomában – az ország iránt kialakult befektetői bizalom hatására – beáramló magánhitelekkel finanszírozták.

A fenti problémák felszámolása érdekében az 1920-as években számos intézkedést hozott a magyar törvényhozás és a kormány, s ezek eredményeként jelentős változások történtek a gazdaság különböző ágazataiban. Megszületett az új, értékálló valuta, és egyúttal megszűnt az infláció. A tőkebeáramlásnak és a védővámoknak köszönhetően fejlődésnek indultak addig elhanyagolt (textilipar) és új (vegyipar, elektronikai ipar) iparágak.

Lényegében változatlan gondok jellemezték viszont a mezőgazdaság és az agrártársadalom helyzetét a Horthy-korszak első évtizedében, aminek a fentiekén túlmenő okai is voltak.

A mezőgazdaság problémái

Az agrártermelők az új helyzetben súlyos *értékesítési nehézségekkel* küszködtek, melyek forrása a belső és külső piacok szűkössége volt. A belső piac – az ország gazdaságának, és ennek következtében társadalmának szerkezete miatt – *hagyományosan* nem volt képes felvenni a túlreprezentált mezőgazdaság termékeit. A kormány – főleg mezőgazdasági termékek elhelyezését szolgáló – piacszerzési kísérletei pedig az 1930-as évek közepéig csekély sikerrel jártak. Ez utóbbi oka – mint láttuk – a *Monarchia felbomlásán túl* elsősorban a hagyományos piacokat magukba foglaló *utódállamok elzárkózó magatartásában* keresendő.

Ezen a helyzeten részben a termékszerkezet módosításával, részben technikai-technológiai megújulással, modernizációval lehetett volna segíteni. A *magyar mezőgazdaság művelési ágainak arányai* azonban az 1929–1933-as válságig lényegében *nem változtak*. Annak ellenére megmaradt a gabonatermelés dominanciája, hogy nyilvánvalóvá vált: a magyar gabona – minősége és ára miatt – nem versenyezhet a nyugat-európai piacokon a modern üzemi keretek között és technológiával előállított, olcsó amerikai gabonával. Jóllehet az 1930-as években – a világválság hatására – az ipari növények, a hüvelyesek, illetve az egyéb termékek vetésterülete relatíve jelentős növekedést mutatott, összesített részesedésük a szántóterület egészéből alig változott. A gabona vetésterülete és aránya – a kedvezőtlen értékesítési lehetőségek ellenére – 1928-ig nőtt, s utána sem csökkent számottevően: a korszak végéig jóval 50% felett maradt.

1. táblázat. A szántóterület megoszlása művelési ágak szerint (1923–1938)

(1000 kat. hold)

Év	Gabonafélék		Kapások		Szalastakar- mányok		Ipari növények		Hüvelyesek		Egyéb		Összesen terület
	terület	%	terület	%	terület	%	terület	%	terület	%	terület	%	
1923	4871,0	55,3	2514,0	28,9	1225,0	13,8	93,0	1,1	29,0	0,3	56,0	0,6	8783,0
1925	4915,7	54,9	2656,9	29,7	1186,3	13,3	98,8	1,1	32,0	0,3	64,0	0,7	8954,3
1928	5237,0	56,9	2641,6	28,7	1132,9	12,3	92,5	1,0	30,5	0,3	68,9	0,8	9203,5
1934	5017,4	53,9	2816,9	30,2	1157,8	12,4	145,0	1,6	83,6	0,9	90,5	1,0	9311,1
1938	5102,3	53,4	2916,1	30,5	1213,0	12,7	125,7	1,3	85,1	0,9	113,6	1,2	9556,0

Forrás: *A magyar mezőgazdaság a XIX–XX. században (1949–1949)*. Szerk.: Gunst Péter – Hoffmann Tamás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 300.

2. táblázat. A növénytermesztés alakulása a két világháború között

Termény	Vetésterület 1000 kat. hold		Termésmennyiség évi átlaga 1000 q		Termésátlag q/kat. hold	
	1920–1929	1930–1938	1920–1929	1930–1938	1920–1929	1930–1938
Búza	2458,9	2778,1	18 226,6	21 938,4	7,4	7,9
Rozs	1121,5	1103,1	6 915,2	7 202,1	6,2	6,5
Árpa	771,5	803,6	5 409,9	6 308,1	7,0	7,8
Zab	523,5	363,2	3 464,2	2 751,9	6,6	7,6
Kukorica	1743,8	1979,3	15 419,7	20 773,4	8,8	10,5
Burgonya	452,8	502,4	17 338,3	19 294,1	38,3	38,4
Cukorrépa	99,7	86,1	11 503,9	10 020,1	115,4	116,4

Forrás: Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. Szerk.: Perczel György. ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest, 1996. 92. Idézi: Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 1999. 162.

Hasonló tendencia jellemezte a növénytermesztés arányainak alakulását, melyet a 2. táblázat jellemez. Az utolsó két oszlop adatai már a termelés színvonalára utalnak, melynek megítélése szempontjából különösen tanulságos a nemzetközi összehasonlítás. A 3.

3. táblázat. A fontosabb mezőgazdasági termények átlaghozamai Magyarországon és néhány európai országban, 1930–1932 (q/hektár)

Ország	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Burgonya	Kukorica	Cukorrépa
Ausztria	15,5	14,2	15,2	12,5	130,3	20,6	242,5
Belgium	24,3	21,9	26,3	23,5	214,1	–	312,5
<i>Bulgária</i>	12,6	12,1	14,4	9,4	58,4	13,4	176,5
Csehszlovákia	16,1	17,3	18,0	17,0	132,4	18,8	280,2
Dánia	27,6	17,1	27,8	25,6	157,3	–	301,2
Franciaország	14,1	10,9	13,9	13,4	108,0	16,2	290,5
<i>Jugoszlávia</i>	10,1	8,2	9,3	7,6	53,9	15,0	151,8
Magyarország	12,3	10,8	12,8	10,7	56,9	15,9	192,1
Németország	20,9	16,8	19,3	18,3	163,2	–	296,4
Svájc	19,8	19,5	16,8	19,2	142,8	30,4	364,0

Forrás: Eckhart Ferenc: A magyar közgazdaság száz éve. Posner, Budapest, 1941. 222. Idézi: Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 1999. 162.

táblázatból kitűnik, hogy a magyarországi termésátlagok valamennyi termék esetében csak Jugoszláviáét, a zab és a kukorica esetében pedig csak Bulgáriáét múlták felül – azaz két, fejletlen mezőgazdasági kultúrával rendelkező balkáni államét. Olyan, Magyarországnál e tekintetben lényegesen kedvezőtlenebb természeti adottságokkal (domborzat, éghajlat) rendelkező országokban, mint például Ausztria, Csehszlovákia vagy Svájc, a termelékenység színvonala jelentősen meghaladta a magyarországit.

A harmadik – inkább szociális, mint gazdasági – feszültségforrást a birtokstruktúra változatlan volta, a nagybirtokrendszer fennmaradása okozta. Ezt a helyzetet sem a földreformról szóló 1920. évi XXXVI. tc., sem az 1936. évi hitbizományi, illetve telepítési törvény nem módosította érdemben.

Ezek a problémák azonban – egy momentumtól eltekintve – már legfeljebb annyiban magyarázhatók az eddig sorolt okokkal, hogy a *Monarchia zárt és biztos piaca* nem készítette a hazai termelőket a termékszerkezet átalakítására és a termelési módszerek modernizálására, a háborút követő pénzügyi nehézségek miatt pedig – a hitelek folyósításáig – súlyos forráshiánnyal kellett számolniuk a gazdálkodóknak.

Ezek mellett azonban a hatalmi viszonyok és olyan mentális elemek is szerepet játszottak, melyek lényegében nem a Monarchia széteséséből vagy Trianonból, hanem a *magyar társadalom- és államfejlődés sajátosságaiból* fakadtak.

Társadalmi jellemzők, hatalmi viszonyok, mentális elemek

Magyarországon a gazdaság és a társadalom tökéletes átalakulása, modernizációja időszakában is fennmaradt az *arisztokrácia* és a *nemesi eredetű* – előbb úrinak, majd kereszténynek nevezett – *középosztály vezető szerepe*, dominanciája a politikai hatalomban, az államszervezet és a közigazgatás irányításában. E tekintetben alig volt változás a forradalmakat és ellenforradalmat követő konszolidáció után. Ezek a rétegek – kiváltképp a dzsentrik – évszázadok óta meglévő hatalmi pozícióik és társadalmi befolyásuk megőrzésében voltak érdekeltek. Ezt fejezte ki a dualizmus korában a köznemesség vezető csoportjai korábbi liberális szemléletének ún. „állagőrző liberalizmussá” válása. A hagyományos keretek konzerválására, illetve a lehető legkevesebb változtatással történő fenntartására irányuló törekvésük mind a politikában (például a szavazójog kérdésében), mind a gazdaságban (például a földkérdés érdemi megoldásának elodázásában) érvényesült.

Ennél is tartósabb és mélyebb hatása volt annak, hogy a fentiek nyomán – különböző társadalmi, politikai irányzatok és szervezeteik (kereszténydemokraták, liberálisok, szociáldemokraták, fajvédők stb.), valamint befolyásos értelmiségiek követelései, törekvései ellenére – alig módosult a *társadalmi rétegek hierarchikus viszonya*, kapcsolataik merev szabályai. Csak az 1930-as években, részben a válság keltette társadalmi és politikai feszültségek nyomán volt tapasztalható elmozdulás, aminek hatása a hatalmi pozíciók elosztása tekintetében is érzékelhető volt.

A tradíciók továbbélése nemcsak a hatalmi viszonyok konzerválásában, hanem – a vezető társadalmi rétegek mintaadó szerepe révén – a közgondolkodásban és központi eleme, a „nemzeti” jelző értelmezésében, tartalmában is meghatározó jelentőségűnek bizonyult. Minden nemzet esetében természetes és a közösséget erősítő hatású a múlt örökségének megőrzése, a hagyományok ápolása. Akkor, ha ez egészséges mértékű, tartást és erőt ad ahhoz is, hogy az adott társadalom igazodni tudjon a változó világ feltételeihez. A magyar uralkodó rétegek jelentős része azonban abban volt érdekelt, hogy nemzetinek kizárólag a múltból átörökített hatalmi struktúrákat, a mezőgazdaság uralkodó szerepével jellemezhető gazdasági szerkezetet, s az ezekben szerepet játszó társadalmi rétegeket – elsősorban a nemességet és a magyar származású birtokos parasztságot – tekintse. Mindent, ami máshonnan származott, amit mások – külső vagy belső „idegenek” képviseltek, nemzetietlennek minősítettek. Ez a megbélyegzés elsősorban a zsidóságra vonatkozott, de sok esetben a hazai német kisebbséget is érintette. Leegyszerűsítve az uralkodó réteg értelmezésében: a tradicionális volt a nemzeti, az új, a hagyományos megváltoztatása idegen,

nemzetietlen. A mintakövetési kényszerek és hatások következtében ez a mentalitás sajátos formákban más társadalmi rétegekre is hatott.

Ez érhető tetten a korszak magyar birtokos parasztsága nagy részének fent említett magatartásában is. Miként a 19. század végén a régi nemesi rangjához, társadalmi pozíciójához ragaszkodó dzsentri elutasította az iparban, a kereskedelemben, a pénzügyi életben és az egyre nagyobb jelentőségű értelmiségi pályákon való elhelyezkedés lehetőségét, illetve az ahhoz szükséges ismeretek elsajátítását, a tradicionális magyar birtokos parasztság nagy része ugyanúgy ragaszkodott a generációk óta folytatott gazdálkodási formákhoz és módszerekhez. Az „idegeneket” pedig, akik az új gazdasági ágazatok tulajdonosi, irányítási pozícióit elfoglalva, azokat – nemcsak a társadalom igényeit szolgálva, hanem saját hasznukra is – sikerrel működtették vagy értelmiségi pályákon értek el sikereket, az úri/keresztény középosztály tagjai irigyelték. A nemzeti érdekek tekintetében károsnak minősítve tevékenységüket, mentalitásukat, inkább gyűlölték (és gyűlöltették) őket, mintsem tanultak volna tőlük. Hasonló mentalitás jellemezte a magyar parasztságot az övétől eltérő hagyományokat követő, hatékonyabb gazdálkodást folytató német parasztokkal szemben. Mindez – az újtól, a változástól való tartózkodás és a hozzá társuló idegengyűlölet – döntő szerepet játszott abban, hogy a magyar társadalom jelentős rétegei nem voltak képesek alkalmazkodni a megváltozott feltételekhez, sőt, közülük sokan hajlandóak sem voltak saját egzisztenciájuk, gazdálkodásuk megújítására. Ez a – nemzetinek csak a tradicionálist tartó – gondolkodásmód eleve figyelmen kívül hagyta a társadalom életfeltételeinek javítását szolgáló gazdasági racionalitást. Úgy is fogalmazhatunk: a „nemzeti” felülírta a hatékonyságot.

Szintén mentális, illetve szemléleti okokra, elsősorban a kérdés – tudatosan vagy ösztönösen – egyoldalú érzelmi megközelítésére vezethetők vissza a társadalom egy részében tapasztalható tévképzetek, s az azok nyomán kialakult torzképek. Ennek az eddigieken túl két további fontos elemét kell megemlíteni. Sokan hajlamosak arra, hogy e jelenségeket és folyamatokat kizárólag a magyar sérelmek oldaláról, s csak Trianonnal összefüggésben vizsgálják. Feledésbe merül az a történelmi tény, hogy az igazságtalan békéért joggal elítélt győztes hatalmak nem Magyarországot akarták büntetni, hanem az Osztrák–Magyar Monarchiát felbomlasztani, és helyében velük szövetséges nemzetállamokat létrehozni. Magyarország sem a háború előtt, sem alatta nem volt önálló tényező, csak egy európai hatalom részállama. Ezért az európai hatalmi vetélkedések, tárgyalások során is így tekintettek rá. Megcsonkítására e hatalom felszámolása keretében és azért került sor, mert az antant-szövetséges utódállamokat részben az országban élő nemzetiségek által lakott területekkel kívánták kiegészíteni, illetve megerősíteni.

Összefoglaló táblázat

	A világháborús részvétel és a vesztes háború utóhatásai	A Monarchia felbomlásának és az utódállamokhoz való viszony következményei	Trianon következményei, hatásai	A korábbi gazdasági, társadalmi fejlődésből fakadó adottságok
Általános és szerkezeti jellemzők	<ul style="list-style-type: none"> - a haditermelésről békés termelésre való átállás, - háborús anyagi veszteségek 	<ul style="list-style-type: none"> - túlreprezentált ágazatok, - egyoldalú iparszerkezet, - biztos felvevőpiac megszűnése 	<ul style="list-style-type: none"> - a nyersanyag-források és a feldolgozó kapacitások diszharmóniája 	<ul style="list-style-type: none"> - a mezőgazdaság túlsúlya
Munkaerőpiaci jellemzők	<ul style="list-style-type: none"> - háborús embervesztések miatti munkaerőhiány a mezőgazdaságban 	<ul style="list-style-type: none"> - szakemberhiány főként az iparban: a munkaerő szabad vándorlásának megszűnése 	<ul style="list-style-type: none"> - munkaerő-felesleg a hivatalnoki, tisztviselői stb. rétegben 	<ul style="list-style-type: none"> - az agrárnépesség túlsúlya, a birtok nélküli és szegényparaszti népesség magas száma/aránya
Közlekedési infrastruktúra	<ul style="list-style-type: none"> - a vasúti infrastruktúra háborús kárai - vasúti géppark elvesztése (1919) 	<ul style="list-style-type: none"> - a távolsági kereskedelem lehetőségének megszűnése (Fiume) - a hagyományos kereskedelmi kapcsolatok megszakadása 	<ul style="list-style-type: none"> - a vasúti vonalhálózat átalakulása - a folyami közlekedés veszteségei - az árvízvédelem romló lehetőségei 	<ul style="list-style-type: none"> - rossz minőségű közúti hálózat
Pénzügyi rendszer,	<ul style="list-style-type: none"> - infláció - háborús jóvátétel 	<ul style="list-style-type: none"> - az önálló valuta hiánya 		<ul style="list-style-type: none"> - alacsony tőkekoncentráció

Magyarország 1920 utáni gazdasági nehézségei és társadalmi problémái tehát jelentős részben ugyan, de csak részben tekinthetők a trianoni béke következményének. Egyrészt az évszázados magyar gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődés sajátosságaiban gyökereztek, s kialakulásukban vagy felerősödésükben a vesztes háború, továbbá annak eredményeként az *Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása* is fontos, esetenként a trianoni békénél hangsúlyosabb szerepet játszott.

Ajánlott irodalom

- Bódy Zsombor: Magyarország társadalomtörténete a két világháború között. Egyetemi jegyzet. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2013. Online: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/body_zsombor-magyarorszag_tarsadalomtortenete_a_ket_vilaghaboru_kozott.pdf
- Gyáni Gábor: Huszadik századi magyar társadalmak. In: A mi 20. századunk. Szerk. Kovács Kiss György – Romsics Ignác. KOMP-PRESS Kiadó–Korunk, Kolozsvár, 2011. 51–99.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2010. Online: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_magyarorszag_tortenete/adatok.html
- Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Osiris, Budapest, 2001
- Zeidler Miklós: A trianoni békeszerződés és Magyarország: kihívások és válaszok. In: Fejezetek az új- és jelenkori magyar történelemből. Szerk. Gergely Jenő. L'Harmattan, Budapest, 2006. 157–243.
- Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Osiris, Budapest, 2001. Második, bővített kiadás: Kalligram Kiadó, Pozsony, 2009